

Aneta Jarzębińska*, Rafał Iwański**,
Magdalena Leszko***

Uniwersytet Szczeciński

Źródła i formy kontaktów z bliskimi mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności

KEYWORDS

penitentiary institution, imprisonment, penitentiary resocialization, social network of incarcerated men, consequences of incarceration

ABSTRACT

Aneta Jarzębińska, Rafał Iwański, Magdalena Leszko, *Źródła i formy kontaktów z bliskimi mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności* [Sources and forms of contacts of men serving a prison sentence]. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja* nr 2(20) 2021, Poznań 2021, pp. 203–216, Adam Mickiewicz University Press. ISSN 2300-0422, ISSN (Online) 2719-2717. DOI 10.14746/kse.2021.20.12

Social support is essential for mental and physical health and plays an important role in reducing the risk of returning to prison. The main sources of prisoners' social support are relatives with whom they have the right to communicate using a variety of forms. The frequency of contact depends on the type of prison. However, little research examines prisoners' communication with their relatives. The study was conducted on 478 men between the ages of 16 and 68 ($M = 35,2$; $SD = 9,7$), who were serving a prison sentence in one of five penitentiary facilities. The analysis revealed that the majority of incarcerated men had contact with their relatives, usually in a form of phone calls. The majority of them had contact with a mother. The study also demonstrated that the percentage of contacts with relatives decreased with age and time spent in prison.

* ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5765-8741>.

** ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6345-9677>.

*** ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9985-0325>.

W ostatnich kilku dekadach na całym świecie prowadzono liczne badania dotyczące psychospołecznych aspektów funkcjonowania osób osadzonych w placówkach penitencjarnych. Badania te nabierają szczególnego znaczenia w przypadku rosnącej liczby recydywistów penitencjarnych, którzy – jak wynika z danych Ministerstwa Sprawiedliwości i Służby Więziennej (MS, CZSW, 2020: 7) – w 2019 r. stanowili 55,99% populacji skazanych i ukaranych przebywających w zakładach karnych i aresztach śledczych. Lepsze poznanie czynników wpływających na funkcjonowanie osób odbywających karę pozbawienia wolności może niewątpliwie usprawnić proces kierowanej do tych osób pomocy postpenitencjarnej i przyczynić się do ich ochrony przed ponownym wejściem w konflikt z prawem, a w konsekwencji przed izolacją penitencjarną, która należy do złożonych sytuacji trudnych.

Nieodłączną cechą izolacji penitencjarnej jest chroniczny stres związany z deprywacją potrzeb uwięzionej jednostki, m.in. potrzeby kontaktu emocjonalnego, seksualnych, niezależności, godności osobistej i intymności, co wiąże się z negatywnymi doznaniem, odczuwanymi zarówno w sferze zdrowia psychicznego, jak i fizycznego (Waligóra, 1974: 20; Szymanowska, 2003: 214; Ciosek, 2003: 306; Yi, Turney, Wildeman, 2017: 900). Wyniki badań empirycznych wskazują na 3–6-krotnie wyższe ryzyko popełnienia samobójstwa wśród więźniów płci męskiej w porównaniu do populacji ogólnej (Fazel, Hayes, Bartellas, Clerici, Trestman, 2016: 874). Osadzenie w jednostce penitencjarnej związane jest także z podwyższonym ryzykiem zachorowania na wywołane długotrwałym bądź wyjątkowo silnym stresem choroby, takie jak np. osłabienie układu odpornościowego, nadciśnienie lub choroby serca (Massoglia, Pridemore, 2015: 293).

Zwraca się również uwagę na negatywne skutki inkarceracji dla funkcjonowania społecznego jednostki. Wśród mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności wyższy jest odsetek osób, które nie założyły rodziny, a jako przyczynę tego stanu wskazuje się stygmę, która czyni skazanych mniej atrakcyjnymi partnerami (Wilson, 1987: 83; Huebner, 2005: 301). W przypadku skazanych pozostających w związku małżeńskim badacze wskazują na znacząco wyższe ryzyko rozwodu podczas lub krótko po odbyciu kary pozbawienia wolności (Apel, Blokland, Nieuwebeerta, van Schellen, 2010: 269; Massoglia, Remster, King, 2011: 135). Choć nie poznano do końca przyczyn, dla których małżeństwa skazanych rozpadają się częściej niż związki mężczyzn z populacji ogólnej, badacze wskazują na ograniczenie kontaktu i zmiany sposobu przebywania z partnerem jako czynnik obniżający poczucie satysfakcji z małżeństwa (Siennick, Stewart, Staff, 2014: 373).

Trudności emocjonalnych i społecznych doświadczają także dzieci uwięzionych rodziców, które zwykle nie otrzymują wsparcia, przez co nazywane są „sierotami sprawiedliwości” (Shaw, 1992: 41). Bezpośrednio po uwięzieniu rodzica

dzieci doznają szoku, następnie odczuwają brak zrozumienia zaistniałej sytuacji, tęsknotę za nieobecny ojcem lub matką oraz niepewność odnośnie do przyszłości (Fishman, 1983: 89–99). Obciążeniem dla tych dzieci jest również fakt, że są postrzegane jako przeznaczone ku życiu przestępczemu (Braman, 2004: 173–174). Ponadto, jak wykazali Murray, Farrington, Sekol (2012: 175) na podstawie meta-analizy 40 badań, dzieci uwięzionych rodziców częściej niż dzieci z grup porównawczych przejawiają zaburzenia zachowania.

Kontakty z bliskimi i otrzymywane od nich wsparcie społeczne stanowią jeden z najważniejszych czynników wpływających na zdrowie psychiczne i uznane są powszechnie za czynnik chroniący przed negatywnym wpływem stresu (Ozbay, Johnson, Dimoulas, Morgan, Charney, Southwick, 2007: 36). W przypadku osób osadzonych w placówkach penitencjarnych kontakty społeczne służą: 1) poprawie dobrobytu poszczególnych członków rodziny; 2) ułatwieniu sukcesu skazanej jednostki po uwolnieniu oraz 3) utrzymaniu jedności rodziny (Hairston, 1991: 88). Dzięki kontaktom z bliskimi skazani mają poczucie, że nadal są komuś potrzebni i dla kogoś ważni, że mają dokąd wracać po odbyciu kary (Deka, 2017: 192). Kontakty z bliskimi są dla nich szansą na zaspokojenie potrzeb emocjonalnych, źródłem pozytywnych wzmocnień, przyczyniają się do podnoszenia samooceny i kształtowania pozytywnego wizerunku własnej osoby. Utrzymywanie kontaktów pełni również funkcję czynnika buforującego – więźniowie, którzy mają kontakty z bliskimi, rzadziej cierpią na depresję (Johnson, Esposito-Smythers, Miranda, Rizzo, Justus, Clum, 2011: 228). Ponadto bliscy pomagają w ponownym przystosowaniu się do życia na wolności, zapewniając wsparcie emocjonalne i finansowe (Visher, Courtney, 2007: 11). Jak stwierdza Ambrozik (2016: 118), ignorowanie potrzeby kontaktu skazanych z bliskimi czy utrudnianie go skutkuje kształtowaniem się u tych osób postaw opozycyjnych oraz buntowniczego podejścia do wszelkich instytucji związanych z resocjalizacją.

Badania empiryczne wskazują również na prewencyjny wpływ utrzymywania kontaktów – istnieje zależność pomiędzy natężeniem kontaktów skazanego z członkami rodziny w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności a sukcesem po uwolnieniu (w znaczeniu poprawy jurydycznej¹). Stwierdza się zgodnie, że im większa liczba odwiedzin, tym mniejsza liczba aresztowań lub ponownego uwięzienia (Adams, Fisher, 1976: 22; Parsons, Warner-Robbins, 2002: 7; Williams, Papadopoulou, Booth, 2012: 15). W Polsce problem zależności pomiędzy

¹ Poprawa jurydyczna oznacza osiągnięcie „celu minimum resocjalizacji”. Za „cel maksimum” uważa się brak powrotu do przestępstwa ze względu na krytyczny stosunek do niego i na odrzuceniu przestępczego trybu życia jako niekorzystnego, niemoralnego (Machel, 2010: 177–178).

recydywą penitencjarną a utrzymywaniem kontaktów z bliskimi analizowany był sporadycznie, np. przez Sitarz (2006: 204–205), zdaniem której brak regularnych kontaktów z rodziną skutkowało w blisko co drugim przypadku powrotem do przestępstwa. Podkreśla się również pozytywne skutki podtrzymywania relacji uwięzionego ojca z dzieckiem. Zdaniem badaczy jest to doświadczenie, które ma znaczenie w profilaktyce zaburzeń zachowania dziecka oraz zwiększa szanse na pozostanie w dobrych relacjach z ojcem po jego wyjściu na wolność (Parke, Clarke-Stewart, 2003: 213). Poehlmann, Dallaire, Loper, Shear (2010: 592) w swoich badaniach wykazali iż dzieci, które otrzymywały częstą korespondencję od rodzica pozbawionego wolności, rzadziej uskarżały się na bóle somatyczne i odczuwały mniej lęku.

Znaczenie kontaktów z bliskimi dla zdrowia psychicznego i fizycznego jednostki, a także jako czynnika chroniącego przed recydywą penitencjarną zostało dostrzeżone w aktach prawnych określających funkcjonowanie instytucji penitencjarnej. W Europejskich Regułach Więziennych (art. 24) zalecono porozumiewanie się skazanych tak często, jak jest to możliwe, przez pocztę i telefon z ich rodzinami, z innymi osobami i przedstawicielami organizacji zewnętrznych oraz bycie odwiedzanymi przez te osoby. Szczegółowo zagadnienie uregulowano w Kodeksie karnym wykonawczym (kkw), w którym porozumiewanie się z bliskimi traktowane jest jako środek wzbudzania w skazanym woli do współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw (art. 67 § 3 kkw), a zarazem jako jedno z przysługujących mu praw (art. 102 kkw). W tym samym dokumencie sprecyzowano formy porozumiewania się skazanych z bliskimi, wymieniając: widzenia, korespondencję, rozmowy telefoniczne, paczki i przekazy pieniężne, a w uzasadnionych wypadkach, za zgodą dyrektora zakładu karnego, również inne środki łączności (art. 105 § 1 kkw), jak np. komunikator internetowy. Wartość tego ostatniego jest widoczna zwłaszcza w odniesieniu do osób obywających karę w dużej odległości od domu, gdy bliscy mają ograniczoną możliwość porozumiewania się ze względu na wiek, niepełnosprawność, sytuację finansową, a także w przypadku osadzonych niebezpiecznych (Wedel-Domaradzka, 2016: 316). Wśród form kontaktu najbardziej cenione przez skazanych są jednak widzenia (Szymanowski, 2005), zwłaszcza widzenia intymne, nazywane „mokrymi”, „miękkimi”, „intymniakiem” itp., które w praktyce penitencjarnej uznaje się za formę nagrody przyznawanej za dobre sprawowanie (Pilarska-Jakubczak, 2012: 18). Częstotliwość wymienionych form porozumiewania się oraz ich ewentualną cenzurę czy dozоровanie ustawodawca uzależnił od typu zakładu karnego (art. 88–90 kkw), przewidując pewne wyjątki dla skazanych sprawujących stałą pieczę nad dzieckiem do lat 15, np. prawo do do-

datkowego widzenia w miesiącu (art. 105a § 3 kkw)². Autorzy wcześniejszych badań dotyczących zagadnienia kontaktów z bliskimi osób będących w izolacji penitencjarnej sugerują, że w praktyce częstotliwość tych kontaktów zależy od czynników związanych z osobą skazanego, np. od charakteru popełnionego przez niego czynu (gdzie na ogół regułą jest, że jeżeli jego przestępstwo skierowane było bezpośrednio przeciwko rodzinie, dąży ona do uwolnienia się od skazanego i zerwania z nim relacji) (Gorzalak, 2001: 73–74). Walker (1983: 61–71) wskazuje natomiast na znaczenie czynnika czasu, podając, że liczba odwiedzin i korespondencji od żon u więźniów długoterminowych spada, zaś krytyczny jest siódmy rok odbywania kary.

Pomimo argumentacji przemawiającej za ważnością kontaktów skazanych z bliskimi podczas odbywania kary pozbawiania wolności, kwestia tych kontaktów jest w kraju słabo rozpoznana. Poza ogólnymi stwierdzeniami, że z reguły najważniejszym, a często jedynym źródłem porozumiewania się i oparcia dla skazanych i byłych skazanych jest rodzina, zwłaszcza rodzina nuklearna, brak badań prowadzonych na licznej próbie. W konsekwencji pozostaje niewiadomym, jaka część populacji skazanych ma kontakty z bliskimi oraz z kim i w jakich formach się porozumiewają. Brakuje również uporządkowanej wiedzy o uwarunkowaniach tych kontaktów. Badanie, którego wyniki prezentujemy, może w znacznym stopniu przyczynić się do uzupełnienia brakującej wiedzy, a przy tym ma tę wartość, że objęto nim wielu uczestników.

Podstawy metodologiczne badania oraz charakterystyka jego uczestników

Celem podjętego badania było poznanie struktury kontaktów z bliskimi mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności. Postawiono trzy problemy badawcze:

1. Z kim z grona bliskich uczestnicy badania mieli kontakt, przebywając w zakładzie karnym?
2. W jakich formach uczestnicy badania utrzymywali kontakty z bliskimi?
3. Jaki wpływ na strukturę kontaktów z bliskimi mają zmienne demograficzne, takie jak: wiek skazanych, ich wykształcenie, miejsce zamieszkania

² Wymienione formy kontaktu nie tworzą zamkniętego katalogu. Skazany może utrzymywać kontakt z bliskimi również w środowisku wolnościowym, opuszczając zakład w wypadkach szczególnie dla niego ważnych (art. 141a § 1 kkw), w ramach nagrodowych widzeń (art. 138 § 1) czy czasowego zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego (art. 168a § 1), niemniej te formy nie były przez autorów artykułu badane.

przed osadzeniem oraz łączny czas przebywania przez nich w izolacji penitencjarnej?

W celu uzyskania odpowiedzi na problemy badawcze przeprowadzono badanie sondażowe z wykorzystaniem kwestionariusza własnej konstrukcji. Narzędzie składało się z kilkunastu pytań zaopatrzonych w opcje odpowiedzi do wyboru i było częścią większego projektu. Zadane pytania umożliwiły pozyskanie informacji o cechach społeczno-demograficznych uczestników badania, jak: wiek, wykształcenie, posiadany zawód, stan cywilny, wymiar kary, łączny czas przebywania w izolacji penitencjarnej. W dalszej kolejności zadaniem uczestników badania było oznaczenie w tabeli z kim z bliskich i w jakich formach się kontaktują.

Badanie przeprowadzono w pierwszym kwartale 2019 roku wśród 556 mężczyzn w wieku 16–68 lat odbywających wyrok pozbawienia wolności. Badanie odbyło się we wszystkich możliwych, wyróżnionych z uwagi na przeznaczenie i stopień izolacji typach zakładu karnego, a mianowicie:

- w zakładzie karnym typu zamkniętego w Goleniowie, który jest przeznaczony dla recydywistów penitencjarnych i ma oddziały dla skazanych kobiet;
- w zakładzie karnym w Stargardzie dysponującym oddziałami zamkniętymi i półotwartymi dla dorosłych i młodocianych mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy;
- na terenie oddziałów półotwartych zakładu karnego wydzielonych w ramach Aresztu Śledczego w Szczecinie;
- w zakładzie karnym typu zamkniętego w Nowogardzie, z oddziałami dla recydywistów penitencjarnych oraz wyodrębnionym w ramach jego struktury oddziale zewnętrznym w Płotach, który jest zakładem typu otwartego dla odbywających karę po raz pierwszy.

Mężczyźni odbywający wyrok pozbawienia wolności zostali zaproszeni do udziału w badaniach poprzez ogłoszenia przekazane w celach mieszkalnych przez wychowawców penitencjarnych. Badanie zostało przeprowadzone zgodnie z założeniami Deklaracji Helsińskiej i zyskało pozytywną opinię Komisji ds. Etyki Badań Naukowych Uniwersytetu Szczecińskiego. Potencjalni uczestnicy badania udawali się w grupach do miejsca wyznaczonego przez kadrę kierowniczą (na świetlicę oddziału mieszkalnego, do sali widzeń, do sali gimnastycznej), gdzie dwoje badaczy zapoznało ich z celem i warunkami uczestnictwa (w tym o poufności i prawie do wycofania się z badania). Uczestnicy zostali także poinformowani o tym, że uzyskane wyniki wykorzystane będą jedynie do celów naukowych. Następnie, w obecności badaczy, mężczyźni wypełniali kwestionariusz.

Po wstępnej ocenie odpowiedzi odrzucono około 15% ankiet ze względu na niekompletność danych. Przedstawiona w artykule analiza opiera się na danych

zebranych od 478 skazanych mężczyzn. Otrzymane wyniki przeanalizowano i przedstawiono w formie tabeli, odpowiednio do zmiennych i wyodrębnionych kategorii (wiek uczestników badania, wykształcenie, miejsce zamieszkania przed osadzeniem oraz czas przebywania w izolacji penitencjarnej). Uzyskane dane poddano również analizie statystycznej, wykorzystując korelację Spearmana. Analiz dokonano przy użyciu programu Statistica 13.1 (StatSoft, Polska).

Wyniki

Szczegółowe dane demograficzne dotyczące uczestników badania przedstawia tabela 1. Średnia wieku mężczyzn wynosiła 35 lat ($SD = 9,7$). Badani różnili się między sobą posiadanym wykształceniem, miejscem zamieszkania oraz stanem cywilnym. Większość uczestników badania przed uwięzieniem zamieszkiwała w miastach ($n = 383$; 80,1%). Wśród osób badanych przeważali recydywiści penitencjarni ($n = 274$; 57,3%). Poziom wykształcenia tych osób najczęściej nie wykraczał ponad zasadnicze zawodowe (wykształcenie podstawowe $n = 162$, zasadnicze zawodowe $n = 168$; łącznie 69,0%). Większość z uczestników badania zadeklarowała posiadanie zawodu ($n = 323$; 67,6%), zaś dominującymi profesjami były: mechanik, ślusarz, kucharz, stolarz. Nieznacznie przeważały osoby będące w związku, najczęściej nieformalnym (w związku partnerskim $n = 197$, w małżeństwie $n = 66$; łącznie 55,0%). Średni wymiar kary wynosił 5 lat. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby z wyrokiem pozbawienia wolności w wymiarze od 3 do 5 lat ($n = 115$; 24,0%). Dziesięciu uczestników badania odbywało wyrok dożywotniego pozbawienia wolności.

W tabeli 2 przedstawiono źródła i formy kontaktów z bliskimi uczestników badania. Okazało się, że większość skazanych mężczyzn utrzymywała kontakt z bliskimi ($n = 438$; 91,6%). Tylko 40 mężczyzn zadeklarowało brak tego typu kontaktu. Najwyższy odsetek (69,7%) skazanych utrzymywał kontakt z matką ($n = 333$). Na drugim miejscu znaleźli się członkowie dalszej rodziny ($n = 280$; 58,6%). W tej kategorii wymieniono zwłaszcza: rodzeństwo, dziadków, pasierbów oraz wnuczeta. W dalszej kolejności wskazano na przyjaciół i znajomych ($n = 253$; 52,9%), następnie na partnerkę w związku nieformalnym ($n = 183$; 38,3%), po niej na potomstwo ($n = 179$; 37,4%) i ojca ($n = 179$; 37,4%). Wszyscy mężczyźni będący w związku małżeńskim ($n = 66$) zadeklarowali, że mają kontakt z żoną. Uczestnicy badania wskazali także na porozumiewanie się z osobami, które nie należały do żadnej z wyżej wymienionych kategorii, dlatego kontakty te zostały zakwalifikowane do kategorii „inni”. W tej kategorii skazani umieścili byłą żonę, kochankę, pastora, pracodawcę. Utrzymywanie kontaktu z osobami z tej kategorii zadeklarowało 23 uczestników (4,8%).

Tabela 1. Statystyki opisowe badanej próby

Nazwa zmiennej		Cała próba N = 478	
		<i>M</i>	<i>SD</i>
Wiek		35,2	9,7
Wymiar kary		60,2	66,8
		N	%
Wykształcenie	brak	14	2,9
	podstawowe	162	33,9
	zawodowe	168	35,1
	niepełne średnie	36	7,5
	liceum	37	7,7
	technikum	44	9,2
	wyższe	17	3,6
Miejsce zamieszkania	nie posiada	13	2,7
	wieś	82	17,2
	małe miasto	65	13,6
	średnie miasto	80	16,7
	duże miasto	238	49,8
Status zawodowy	posiada	323	67,6
	nie posiada	155	32,4
Stan cywilny	żonaty	66	13,8
	w związku partnerskim	197	41,2
	samotny	211	44,1
	rozwódzony/wdowiec	4	0,8
Pobyt w zakładzie karnym	recydywiści	274	57,3
	pierwszy raz	204	42,7
Czas spędzony w izolacji (w miesiącach)		<i>M</i>	<i>SD</i>
		72,9	79,3

Źródło: opracowanie własne autorów

Najliczniej praktykowano porozumiewanie się w formie rozmów telefonicznych (tabela 2) (taką formę zadeklarowało – w zależności od tego z kim spośród bliskich rozmowy były prowadzone – od nieco ponad 80% do 100% uczestników badania). Rozmowy telefoniczne okazały się podstawową formą kontaktu z bliskimi z każdej z wyszczególnionych kategorii. Kolejną były widzenia, a po nich korespondencja listowna. Najmniej odnotowano wskazań na kontakty za pośrednictwem komunikatora internetowego.

Tabela 2. Źródła i formy kontaktów z bliskimi

Źródło kontaktu	Liczba deklarujących utrzymywanie kontaktu z danym źródłem	Procent uczestników badania utrzymujących kontakt z danym źródłem	WIDZENIA	LISTY	TELEFON	SKYPE
Matka	333	69,7	244	184	305	19
			73,3%*	55,2%	91,6%	5,7%
Ojciec	179	37,4	122	87	161	4
			68,1%	48,6%	89,9%	2,2%
Żona	66	13,8	48	42	58	16
			72,7%	63,6%	87,9%	24,2%
Partnerka	183	38,3	142	136	158	19
			77,6%	74,3%	86,3%	10,3%
Dziecko	179	37,4	121	95	146	22
			67,6%	53,1%	81,6%	12,3%
Członkowie dalszej rodziny	280	58,6	205	145	261	18
			73,2%	51,8%	93,2%	0,6%
Przyjaciele i znajomi	253	52,9	106	133	232	4
			41,9%	52,6%	91,7%	0,1%
Inni	23	4,8	3	21	23	4
			13,0%	91,3%	100,0%	17,4%
Razem			991	843	1344	106

* Dane wyrażone procentowo oznaczają udział kontaktu w danej formie dla uczestników badania utrzymujących kontakt z daną kategorią bliskich.

Źródło: opracowanie własne autorów

Uczestnicy badania mieli kontakt telefoniczny zwłaszcza z osobami z kategorii „inni” oraz, w zbliżonym stopniu, z matką, członkami dalszej rodziny, przyjaciółmi i znajomymi. Porozumiewanie się telefoniczne najmniej razy odnotowano w odniesieniu do relacji z dzieckiem, choć w porównaniu z pozostałymi formami kontaktu z tą kategorią bliskich telefonowanie okazało się podstawowe. Widzenia były podstawowe dla kontaktów z partnerką, natomiast najmniej razy odniesiono je do kategorii „przyjaciele i znajomi” oraz „inni”. Korespondencja listowna, jak wynika z badania, to forma typowa dla porozumiewania się z „innymi” oraz z partnerką, zaś najmniej obecna w relacji z dzieckiem. Doświadczenie kontaktu z bliskimi za pośrednictwem komunikatora miało niewielu uczestników badania, a jeśli już taką formę odnotowano, to najczęściej w odniesieniu do żony.

Kolejnym krokiem analiz statystycznych była identyfikacja związków pomiędzy utrzymywaniem kontaktów z poszczególnymi kategoriami bliskich a zmiennymi demograficznymi. Wyniki przeprowadzonych analiz korelacyjnych (tabela 3) ujawniły istnienie istotnych statystycznie zależności między wiekiem a utrzymywaniem kontaktu z matką ($r = -0,24$; $p < 0,01$). Im starszy respondent, tym częściej brak kontaktu z matką. Podobną zależność zaobserwowano w przypadku kontaktów z ojcem ($r = -0,20$; $p < 0,01$), pozostałymi członkami rodziny ($r = -0,16$; $p < 0,01$) oraz z przyjaciółmi i znajomymi ($r = -0,14$; $p < 0,01$). Odwrotną zależność zaobserwowano w przypadku wieku i kontaktów z żoną ($r = 0,14$; $p < 0,01$) oraz wieku i kontaktów z dzieckiem ($r = 0,23$; $p < 0,01$). Analiza korelacji wykazała istotnie statystyczną zależność między posiadaniem wykształcenia a utrzymywaniem kontaktu z matką ($r = 0,63$; $p < 0,01$). Respondenci z wyższym wykształceniem częściej deklarowali utrzymywanie kontaktu z matką. Wykazano również współzależność między kontaktami z matką i ojcem a czasem spędzonym w izolacji penitencjarnej ($r = -0,16$ i $r = -0,13$; $p < 0,05$).

Tabela 3. Wyniki korelacji pomiędzy zmiennymi demograficznymi i posiadaniem kontaktu z bliskimi

Zmienne	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Wiek										
2. Wykształcenie	-0,22									
3. Czas spędzony w izolacji	0,26**	0,23								
4. Miejsce zamieszkania	0,10*	0,19	-0,03							
5. Kontakty z matką	-0,24**	0,63**	-0,16**	0,03						
6. Kontakty z ojcem	-0,20**	0,41	-0,13*	0,09	0,30**					
7. Kontakty z żoną	0,14**	-0,19	-0,07	0,08	0,04	0,09*				
8. Kontakty z partnerką	-0,10	-0,19	-0,04	-0,07	0,01	-0,10*	-0,29**			
9. Kontakty z dzieckiem	0,23**	-0,47*	0,01	0,02	0,05	0,08	0,31**	0,14**		
10. Kontakty z członkami dalszej rodziny	-0,16**	0,41	-0,04	-0,05	0,17**	0,09	-0,02	-0,08	0,04	
11. Kontakty z przyjaciółmi i znajomymi	-0,14**	0,32	0,01	-0,06	0,19**	0,16**	0,01	-0,11	0,06	0,19**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Źródło: opracowanie własne autorów

Wnioski i dyskusja

Utrzymywanie kontaktów z bliskimi przez osoby odbywające karę pozbawienia wolności jest niezwykle ważne dla prawidłowego funkcjonowania psychofizycznego. W literaturze przedmiotu wielokrotnie podkreślano rolę kontaktu z bliskimi w niwelowaniu negatywnych skutków chronicznego stresu pojawiającego się wskutek osadzenia w placówce penitencjarnej. W Polsce problematyka kontaktów skazanych z bliskimi jest słabo poznana. W celu poszerzenia wiedzy o zagadnieniu przeprowadzono badanie, którym objęto 478 mężczyzn w wieku 16–68 lat, przebywających w pięciu placówkach penitencjarnych, reprezentujących wszystkie możliwe z uwagi na przeznaczenie i stopień izolacji typy zakładu karnego. Największą grupę osób badanych stanowili mężczyźni w wieku 31–40 lat, a zatem będący w fazie życia, na którą przypada zawieranie związku małżeńskiego i wypełnianie funkcji rodzicielskich.

W wyniku przeprowadzonego badania ustalono z kim kontaktują się skazani, w jakich formach odbywają się te kontakty, a także, jaki wpływ na nie ma wiek i wykształcenie uczestników badania oraz czas przebywania przez nich w izolacji penitencjarnej. Analiza danych wykazała, że większość mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności utrzymywała kontakt z przynajmniej jedną bliską osobą przebywającą poza zakładem karnym. Wśród 478 mężczyzn tylko 40 (8,4%) nie utrzymywało tego rodzaju kontaktu. Najczęściej deklarowaną formą kontaktów były rozmowy telefoniczne, a następnie widzenia. Rzadziej wskazywaną przez uczestników badania formą kontaktu z bliskimi okazała się korespondencja listowna, a najrzadziej za pomocą komunikatora internetowego. Najwięcej mężczyzn kontaktowało się z matką ($n = 333$). Wszyscy żonaci respondenci zadeklarowali, że są w kontakcie z żoną, najczęściej telefonicznym.

Analiza korelacji wykazała, że wraz z wiekiem oraz czasem spędzonym w izolacji malał odsetek mężczyzn utrzymujących kontakt z matką oraz ojcem. Zjawisko można wyjaśnić przez odwołanie do umieralności w najstarszych pokoleniach. Odwrotną zależność zaobserwowano w przypadku wieku i kontaktów z żoną, a także z dzieckiem – utrzymywanie kontaktu z tymi bliskimi było bardziej charakterystyczne dla starszych skazanych.

Choć nielicznie, odnotowano przypadki braku kontaktu z bliskimi także wśród skazanych młodocianych. Brak kontaktu z bliskimi zadeklarowało 40 mężczyzn. Tym osobom powinna być poświęcona szczególna uwaga ze względu na to, iż nie mając bliskiej, znaczącej osoby, mogą oni przejmować postawy od współosadzonych, nierzadko silnie zdemoralizowanych członków podkultury przestępczej, zwłaszcza że – jak wynika z badania Linowskiego (2013) – kontakt z tą kategorią skazanych ma 60% osadzonych młodocianych.

Uwzględniając znaczenie kontaktów z bliskimi dla funkcjonowania jednostki podczas uwięzienia i po opuszczeniu zakładu karnego, można stwierdzić, że zachowanie i rozwój tych kontaktów powinny być centralnym elementem polityki penitencjarnej w zarządzaniu zdrowiem psychicznym skazanych i w organizowaniu pomocy postpenitencjarnej. Należy jednak pamiętać, że fakt utrzymywania kontaktów z bliskimi nie musi być tożsamy z pozytywnym ich wpływem na skazanego. W piśmiennictwie można przecież znaleźć opisy przypadków wieloletniego, regularnego odwiedzania skazanego przez członków rodziny, traktowanego przez odwiedzających powierzchownie, niekiedy jako swoisty rytuał (Codd, 2002: 340). Ustalenie rzeczywistego wpływu bliskich na redukcję szkodliwych skutków izolacji penitencjarnej oraz ich roli w procesie społecznej readaptacji ekswięźniów wymagałoby rozpoznania więzi emocjonalnej pomiędzy skazanym a osobami, które go odwiedzają, korespondują z nim, prowadzą rozmowy telefoniczne, co można potraktować jako kierunek dalszych badań.

Bibliografia

- Adams D., Fisher J. (1976), The Effects of Prison Residents' Community Contacts on Recidivism Rates, *Corrective and Social Psychiatry*, 22(4), s. 21–27.
- Ambrozik W. (2016), *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę uspołecznienia systemu oddziaływań*, Kraków.
- Apel R., Blokland A.A.J., Nieuwbeerta P., van Schellen M. (2010), The Impact of Imprisonment on Marriage and Divorce: A Risk Set Matching Approach, *Journal of Quantitative Criminology*, 26(2), s. 269–300.
- Braman D. (2004), *Doing Time on the Outside: Incarceration and Family Life in Urban America*, Ann Arbor, MI.
- Ciosek M. (2003), *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa.
- Codd H. (2002), The Ties that Bind: Feminist Perspectives on Self-Help Groups for Prisoners' Partners, *The Howard Journal of Crime and Justice*, 41(4), s. 334–347.
- Deka R. (2017), Rodzina w sytuacji odosobnienia jednego z jej członków. Izolacja więzienna jako zagrożenie dla prawidłowego funkcjonowania rodziny, [w:] B. Szluz, A. Szluz, M. Urbańska (red.), *Współczesna rodzina. Aspekty społeczno-prawne*, Rzeszów, s. 191–200.
- Fazel S., Hayes A.J., Bartellas K., Clerici M., Trestman R. (2016), Mental Health of Prisoners: Prevalence, Adverse Outcomes, and Interventions, *The Lancet. Psychiatry*, 3(9), s. 871–881.
- Fishman S.H. (1983), The Impact of Incarceration on Children of Offenders, *Journal of Children in Contemporary Society*, 15, s. 89–99.
- Gorzelał P. (2001), Wpływ rodziny na sposób adaptacji młodocianych więźniów w areszcie śledczym na podstawie spotkań organizowanych przez administrację AŚ z rodzinami, [w:] L. Lubicki (red.), *Młodociani więźniowie. Problemy współczesnej rzeczywistości penitencjarnej*, Włocławek, s. 71–82.
- Hairston C.F. (1991), Family Ties During Imprisonment: Important to Whom and for What?, *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 18(1), s. 87–104.

- Huebner B.M. (2005), The Effect of Incarceration on Marriage and Work Over the Life Course, *Justice Quarterly*, 22(3), s. 281–303.
- Johnson J.E., Esposito-Smythers C., Miranda R. Jr., Rizzo C.J., Justus A.N., Clum G. (2011), Gender, Social Support, and Depression in Criminal Justice-Involved Adolescents, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(7), s. 213–230.
- Linowski K. (2013), Więzienie a skazani młodociani, *Resocjalizacja Polska*, 4, s. 215–230.
- Machel H. (2010), Resocjalizacja penitencjarna: istota, dylematy terminologiczne, społeczny sens, kilka uwag teoretycznych i kadrowych, *Resocjalizacja Polska*, 1, s. 174–192.
- Massoglia M., Pridemore W.A. (2015), Incarceration and Health, *Annual Review of Sociology*, 41, s. 291–310.
- Massoglia M., Remster B., King R.D. (2011), Stigma or Separation? Understanding the Incarceration-Divorce Relationship, *Social Forces*, 90(1), s. 133–155.
- Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej – MS, CZSW (2020), *Roczna informacja statystyczna za rok 2019*, Warszawa, <https://sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>, dostęp: 28.02.2020.
- Murray J., Farrington D.P., Sekol I. (2012), Children's Antisocial Behavior, Mental Health, Drug Use, and Educational Performance After Parental Incarceration: A Systematic Review and Meta-Analysis, *Psychological Bulletin*, 138(2), s. 175–210.
- Ozbay F., Johnson D.C., Dimoulas E., Morgan C.A., Charney D., Southwick S. (2007), Social Support and Resilience to Stress: From Neurobiology to Clinical Practice, *Psychiatry (Edgmont)*, 4(5), s. 35–40.
- Parke R.D., Clarke-Stewart K.A. (2003), *The Effects of Parental Incarceration on Children: Perspectives, Promises, and Policies*, [w:] J. Travis, M. Waul (red.), *Prisoners Once Removed: The Impact of Incarceration and Reentry on Children, Families, and Communities*, Washington, s. 189–232.
- Parsons M.L., Warner-Robbins C. (2002), Factors That Support Women's Successful Transition to the Community Following Jail/Prison, *Health Care for Women International*, 23, s. 6–18.
- Pilarska-Jakubczak A. (2012), Za kratą całkiem bez miłości?, *Forum Penitencjarne*, 4, s. 18–20.
- Poehlmann J., Dallaire D., Loper A.B., Shear L.D. (2010), Children's Contact with Their Incarcerated Parents: Research Findings and Recommendations, *The American Psychologist*, 65(6), s. 575–598.
- Shaw R. (1992), *Imprisoned Fathers and the Orphans of Justice*, [w:] R. Shaw (red.), *Prisoners' Children: What Are the Issues?*, London, s. 14–26.
- Siennick S.E., Stewart E.A., Staff J. (2014), Explaining the Association between Incarceration and Divorce, *Criminology: an Interdisciplinary Journal*, 52(3), s. 371–398.
- Sitarz O. (2006), *Prawa człowieka skazanego na karę pozbawienia wolności w orzecznictwie ETS*, [w:] T. Gardocka (red.), *Kary długoterminowe. Polityka karna, wykonywanie, warunkowe zwolnienia*, Warszawa.
- Szymanowska A. (2003), *Więzienie i co dalej*, Warszawa.
- Szymanowski T. (2005), *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*, Warszawa.
- Visher C.A., Courtney S.M.E. (2007), *One Year Out: Experiences of Prisoners Returning to Cleveland*, Washington, DC.
- Waligóra B. (1974), *Funkcjonowanie człowieka w warunkach izolacji więziennej*, Poznań.
- Walker N. (1983), Side-Effects of Incarceration, *British Journal of Criminology*, 23(1), s. 61–71.
- Wedel-Domaradzka A. (2016), Prawo do kontaktów z rodziną osób aresztowanych oraz odbywających karę pozbawienia wolności – rozważania na tle standardów *soft-law* oraz art. 8 EKPC, *Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego*, 7, s. 301–318.

- Williams K., Papadopoulou V, Booth N. (2012), *Prisoners Childhood and Family Backgrounds. Results from the Surveying Prisoner Crime Reduction (SPCR) Longitudinal Cohort Study of Prisoners*, Ministry of Justice Analytical Services, Ministry of Justice Research Series, London, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/278837/prisoners-childhood-family-backgrounds.pdf, dostęp: 14.08.2019.
- Wilson W.J. (1987), *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass and Public Policy*, Chicago.
- Yi Y., Turney K., Wildeman C. (2017), Mental Health Among Jail and Prison Inmates, *American Journal of Men's Health*, 11(4), s. 900–909.

Akty prawne

- Rada Europy, Komitet Ministrów, 2006, Zalecenia Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (przyjęte przez Komitet Ministrów 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, DzU z 1997 r. nr 90 poz. 557 z późn. zm.